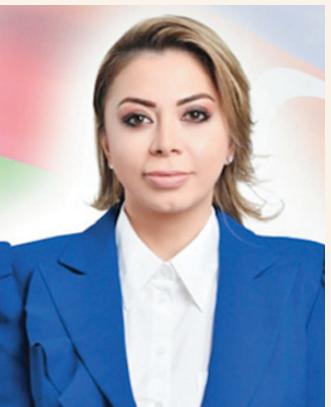

Kiber məkanda insan hüquqlarına təhdidlər və onlara qarşı mübarizə

Elmi-texniki tərəqqi və infor-
masiya texnologiyalarının inki-
şafı insanların həyat və yaşayı-
şını yaxşılaşdırmaq, onların
müxtəlif resurslara çıxış
imkanlarını artırmaq və bəra-
bərləşdirmək, dövlət və
cəmiyyətin idarə olunmasını
təkmilləşdirmək və bu kimi bir
çox məqsədlərə nail olmağa
böyük töhfələr versə də, eyni
zamanda bu tərəqqinin ən
böyük nailiyyətlərindən olan
internet şəbəkəsi və rəqəmsal te-
zə özü ilə yeni negativ təzahürlə

Nöticədə artıq tək real dünyada deyil, eyni zamanda kiber məkanda da təhlükəsizliyin təmin olunması dövlətləri və dünya ictimaiyyətini düşündürən ən üməd məsələlərdən birinə çevrilib. Bu gün təhlükəsizlik konsepsiyalarında və strategiyalarında kiber təhlükəsizlik, kibercinayətkarlıqla mübarizə və kiber hücumlarının qarşısının alınması önmeli ver tutur.

ortaya çıxıb. Yalnız dövlətləri deyil, eyni zamanda şəxsləri də hədəfə alan kiber hücumlar insan hüquqlarına həm birbaşa, həm də dolayı yolla qəsd edir. Bu yerdə bir məqamı qeyd etmək lazımdır ki, bəzən kiber hücumların qarşısının alınması və kiber təhlükəsizliyin təmin olunması adı altında həyata keçirilən müəyyən məhdudlaşdırıcı tədbirlərin özü də yekunda hüquq

Həyatın əksər sahələrində getdikcə daha mürəkkəb və bir-biri ilə əlaqəli kompüter sistemlərindən və azadlıqlara mənfi təsir göstərir. Yəni bu tədbirlərdən bəzən bir alət kimi sui-istifadə olunur.

asılılıq artırır ki, bu da kiber hücumlara karşı bir növ həssaslıq yaradan və güclü müdafiə mexanizmləri tələb edən əsas amildir. Kiber hücum kompüter infrastrukturuna qarşı onun məzmununun konfidensiallığını, bütövlüyünü və ya mövcudluğunu pozan icazəsiz daxil olmadır. Bu hücumların fiziki zərər, iqtisadi itkilər, psixoloji zərər, nüfuza xələl götirmə və bir çox digər fəsadları ola bilər. Kiber məkanda bu cür hücumların ən təsirlisi və pozucu bir təzahürü də onun insan hüquqlarına, o cümlədən şəxsi həyata və toxunulmazlıq hüququna, mülkiyyət hüququna və digər hüquq və azadlıqlara müdaxiləsidir. Kiber məkanda hücum zamanı istifadə olunan texnologiyaları hətta bəzən insan hüquqlarına qəsd edən kiçik və yüngül silah kategoriyasına da aid edirlər.

Kiber hücumlar insan hüquqlarının geniş spektrinə təsir və qəsd edir. İlk növbədə qeyd olunmalıdır ki, insan hüquqlarına qarşı əksər qəsdetmə halları həm real, həm də virtual, yaxud kiber məkanda baş verə bilər. İnsan hüquqlarının müdafiəsi sahəsində ən ümddə beynəlxalq sənədlərdən biri olan İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqlarının müdafiəsi haqqında Avropa Konvensiyası və ona əlavə protokollarda təsbit olunmuş hüquqların əksəriyyətinin kiber hücumlara məruz qalma riski müasir dünyamızda xeyli aktuallaşib. Məsələn, konvensiyanın 2-ci maddəsində təsbit olunan yaşamaq hüququna kiber hücum nümunəsi kimi bir fakt: 2015-ci ildə kibertəhlükəsizlik üzrə məsləhətçi Kris Roberts ABŞ-nin Federal Təhqiqatlar Bürosuna etirafında təxminən 20 dəfə təvvəralar-

İnternet şəbəkəsindən istifadənin genişlənməsi və rəqəmsal texnologiyaların yayılması nəticəsində insan hüquqları üçün yeni təhdidlər həmdə təkmilənmiş 20 dördüncü yaradıcı dəki kompüter sistemlərini “sındırığı” və hətta uçuş zamanı təyyarənin mühərrikinə nəzarət edə bildivini söyləmişdir. Kənvensiya-

yanın 8-ci maddəsində təsbit olunmuş daha bir hüquq - şəxsi həyata və ailə həyatına hörmət hüququ da ən çox kibər hücumlara məruz qalır. Bu gün dünyada müxtəlif məlumat bazalarına və daşıyıcılarına, elektron cihazlara icazəsiz daxil olaraq şəxsi və fərdi məlumatların “oğurlanması”, qanunsuz məqsədlərlə istifadə edilməsinə coxsayılı misallar götirmək olar. Bu məlumatların ələ keçirilməsi bir sıra digər hüquqlara da qəsdən nəticələnə bilər. Məsələn, şəxsin bank kartı ilə bağlı məlumatların ələ keçirilməsi ona məxsus vəsaitin oğurlanması, yəni onun mülkiyyət hüququnun pozulması ilə nəticələnir.

Bu konvensiya ilə yanaşı, kiber məkanda digər mötəbər beynəlxalq sənədlərlə qadağan edilən ayri-seçkiliyi aşlayan əməllər də baş verir. "Kiber bullinq", "kiber irqcilik", "nifrat nitqi" kimi ifadələr yeni olsa da, artıq kiber məkannda bu cür davranışlar müxtəlif insan hüquqlarına təhdidlər yaradır. Kiber bullinq bir sıra insan hüquqlarına, o cümlədən fiziki və psixi sağlamlığın ən yüksək səviyyəsinə malik olmaq hüququ, əmək hüququ və ədalətli iş şəraiti hüququ, ifadə azadlığı və müdaxilə olmadan öz fikirlərinə sahib olmaq hüququna təsir edə bilər. Kiber irqcilik fördlərin irqcı şərh-lər yazması və ya xüsusi olaraq irqcı məqsəd üçün yaradılmış qrup səhifələrində iştirak etməsi şəklin-də ola bilər. Ayri-seçkiliyə, düşmənciliyə və ya zoraklığa

əsərə, ixtiraya, sənaye kəşfinə, ideyaya, məhsula aid müəlliflik hüquqları ilə qorunan müstəsna hüquqlarının ələ keçirilməsi və onlardan icazəsiz istifadə halları real həyatla yanaşı, kiber məkanda da baş verir. Bu əməli törədənlər patentlər, ticarət nişanları, kommersiya sirləri, loqolar, simvollar və sairə barədə elektron məlumatlara icazəsiz olaraq daxil olur, yaxud onları dəyişdirir və onlardan öz məqsədləri üçün istifadə edirlər. Əqli mülkiyyət, müəlliflik hüququnun “oğurlanması” iqtisadi itkilər, işgüzar nüfuzu xələl götirmə, müştəri inamınınitməsi kimi fəsadlar vera bilər.

IV

Beləliklə, kiber hücumlar insan hüquqlarına ciddi təhdid yaradır. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnsan Hüquqları Şurası qeyd etmişdir ki, insanların real həyatda malik ləluqları hüquqlar virtual, yəni kiber məkanda da qorunmalıdır. Bunun üçün dövlətlərə müvafiq əhəmiyyətli tənzimləyən, kiber məkanda insan hüquqlarına təhdidlərin qarşımanın alınması və kiber hücumlarla mübarizə üzrə qanunların qəbul edilməsi və qanunvericiliyə əlavə düzəlişlərin edilməsi, bu istiqamətdə həyata keçirilən fəaliyyətin effektiv və sistematik şəkildə apalılması üçün strategiyaların və fəaliyyət planlarının hazırlanması və həyata keçirilmesi, zəruri institut-

mühafizə orqanlarının maraqları və hər kəsin müdaxilə olmadan öz fikrinə sahib olmaq hüququnu, habelə ifadə azadlığını, o cümlədən sərhədlərdən asılı olmayaraq, bütün növ məlumat və ideyaları axtarmaq, almaq və yaymaq azadlığını və şəxsi həyatın toxunulmazlığına hörmətlə bağlı hüquqları bir daha bəyan edən 1950-ci il İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Avropa Konvensiyasında, 1966-ci il Mülki və siyasi hüquqlar haqqında Beynəlxalq Paktda və digər beynəlxalq müqavilələrdə təsbit edilmiş fundamental insan hüquqlarına hörmət arasında düzgün balans təmin olunmaq sərtli həyata kecirməlidirlər.

oyata keçirilməsi, Zərur İstirahət Mədəniyyəti və Təsərrüfat Mərkəzindən təqib olunur. Kibər hücumların qarşısının alınması və təqibini üçün bir dövlətin ərazi-i hüdudlarında həyata keçirilən təhlükəsizlik məsələlərini insan hüquqları və əlaqələndirərək dövlətləri təcəssümələr aparmağa və qlobal səviyyədə səyləri artırmağa

Qeyd olunanlardan belə bir nəti-
yə gəlmək olar ki, yalnız fördlə-
in devil, həm də cəmiyyətin

sısa məlumat yayım vasitələrindən istifadə edilməkələ, eyni zamanda müasir dövr üçün ən səciyyəvi bir formada internet vasitəsilə kiber məkanda mövcud olan platforma və ya sosial şəbəkələr vasitəsilə həyata keçirilir. Bəzən bu platformalara və şəbəkələrə hücumlar edərək onları sıradan çıxarmaqla və onların əlçatanlığını məhdudlaşdırmaqla müvafiq hüququn realizəsinə mane olmaq mümkündür.

çağırış edən milli, irqi və ya dini ədavətin hər hansı təbliğatı qanunla qadağan olunsa da, bəzən etnik, irqi, milli mənsubiyyətə və digər amillərə görə bir qrup insana qarşı zorakılıq aşılanlar nifrət nitqlərinin yaymaq üçün kiberməkandan da istifadə edirlər.

Kiber məkanda qəsd edilən hüquqlardan biri də müəlliflik hüququdur. Müəllif hesab edilən səxsin və ya təskilatın hər hansı bir

Kiber məkan insan alveri qurbanlarının ilk növbədə cəlb edilməsi, eyni zamanda bu əməllərlə məşğul olanların şəbəkə yaratması, məlumatların mübadiləsi və təşviq etmə, əldə olunan mənfiətin ötürülməsi və digər məqsədlər üçün də istifadə olunur. Uşaqların və onların əməyi-
in istifadəsi.

nin istismarı, uşaq pornoqrafiyası, uşaqları özünə qəsd etməyə yönələn oyunlar və saytlar kiber məkannda onların yasamaq hüququnu da daxil